

Граф Ото Едуард Леополд фон Бисмарк (1.IV.1815, Шонхаузен — 31.VII.1898, Фридрихсруе)

Делян Маджаров

Консерватор и в кръвните си телца, той е първият архитект на идеята за социалка държава. В цялата модерна история трудно откриваме такава плътно съвпадение между личен характер и държавнически стил както при него. Той, потомственият аристократ, рядко криещ своето отвращение към тълпата и към дребните народи в Европейския югоизток, бе дамгосван от противниците като „комунист“. Той наричаше Германия „велика“, но търсеше „място под слънцето“ по различен от предшественици и следовници начин. Той признаваше, че е преследван от „кошмар на коалиции“, защото разбираше, че силна Германия е застрашена от политическа самота. Той внесе в германската политическа философия алтернативата *Weltmacht oder Niedergang* — световна сила или разгром, но имаше други идеи за нейната реализация. Защото световна сила не означаваше световно господство. Кой можеше да упрекне германците, че искаха да бъдат такава сила, след като бяха внесли толкова

много в културата и технологията на света. Произнесената от него през октомври 1862 г. тежка фраза за политиката (по повод обединението на Германия) като успешна само чрез „желязо и меч“ несправедливо бе прилепена като универсален етикет за неговото политическо кредо. Та кое значимо постижение в европейската политика не бе реализирано по този начин?

През 1870 г. с интриги, заплахи и меч той прекрати 300-годишното надмощие на Франция в Европа. Не с германския парламент, показал плачевна посредственост от времената на 1848 г., а с пруската армия! Неговото предупреждение, че всестранно надарен народ като германския може да намери особено място в света само чрез спазване на политически пропорции, бе пренебрегнато или в най-добрия случай просто забравено. Той твърдеше, че Германия е „сита на територии“, като възпираше ранните екстремисти със зловещо прозрение, което после се сбъдна. Затова и името на най-мощния крайцер по време на III-я Райх - „Бисмарк“ имаше малко общо с неговите идеи за силата на Германия.

Трудно ни е да си представим, че някога е бил малко момче. Той винаги излъчваше власт, непоклатимост и могъщ авторитет. Пътят на тази модерна Германия би бил неосъществим без неговото енергично и последователно водачество. Затова още приживе той бе оценен с почести, наименования на улици, ордени и звания, дори и когато неговата Германия вече се превръщаше в друга. Вече далече от неговите рецепти, тя променяше себе си, за да се опита да промени света.

Бисмарк направи от Бавария, Прусия и Северогерманския съюз нова и силна обединена Германия. После води „културкампф“ срещу католиците и социалистите.

Той бе едновременно партньор и съперник на Англия и Русия, посредник на Австро-Унгария, победител и пазител на Франция, снисходителен към Италия и презрителен към малките народи. Неохотно, но последователно той бе и основателят на германската морска мощ и на първите колониални приключения на Първия райх.

Ото фон Бисмарк е пруски посланик и германски политик и държавник, архитект на обединена Германия и имперски канцлер в течение на първите двадесет години на нейното съществуване. Със своята дейност той има основни заслуги за Германия. От географско понятие или аморфно съчетание от държави и държавици тя се превърна в най-силната в индустриално и военно отношение страна на континента. Значимостта и мащабите на неговата политика не се ограничават с това, те засягат цяла Европа. Нещо повече. Едно направление в международните отношения — т.нар. „политика на силата“ или „реална политика“, се свързва с неговото име. Не толкова като метод, който бе спазван и употребяван от всички преди него, колкото с откровеното наименование на този метод. Да, той не се притесняваше да нарича нещата с истинските им имена. Консерватор по произход и политически инстинкти, Бисмарк действа на моменти като „бял революционер“. В много отношения можем да го определим и като строител на модерната социална държава. В този смисъл той е победилата алтернатива на Карл Маркс. В галерията държавни мъже, революционери и теоретици на XIX век, той се нарежда между Кавур и Метерних. Но като конкретно постижение стои далече над тях.

Ото фон Бисмарк е роден на 1.IV.1815 г. в имението Шонхаузен, на Бранденбург (Магдебург, на североизток от Берлин). Той се шегува с рождената си дата: „Господа, мен Провидението ме е направило дипломат — аз съм роден на първи април!“ Вероятно по тези причини той бе така добър в планирането и провокирането на желателни за него войни. В три от тях Бисмарк изгради обединението на Германия. Родословието на неговия баща, Фердинанд фон Бисмарк, типичен пруски юнкер земевладелец и войник, може да бъде проследено от XII век. Но самият той достига едва до чин ротмистър, излиза в оставка и се отдава на управление на своите имоти. Историците още се дивят на това рано прекъсване на кариера, типична за неговия род. Майката, Вилхелмина, по баща Менкен, произхождаща от семейство на висши чиновници и университетски преподаватели, със своята култура и амбиции упражнява силно влияние върху малкия Ото. След обучение в гимназия, където проявява повече непокорен характер, отколкото прилежание, младият Бисмарк се озовава през 1832 г. в Гьотингенския, после в Берлинския университет. Но неспокойната му младост минава повече във весели компании, бирени гуляи и дуели - стар обичай на германските студенти, гордеещи се със следите от саблени удари по лицата. За 18 месеца в университета той се бие 28 пъти на дуел. Взел изпитите си с минимални усилия, Бисмарк постъпва като чиновник в пруската администрация, но бюрократичната рутина го отегчава до смърт и през 1838 г. той се отказва от чиновническа кариера. През следващите десетина години той опитва да се превърне в модерен земевладелец, да извади своето имение от разруха, да въвежда модерни методи на земеделие, да се превърне в патерналистичен господар, отнасящ се с грижа за своите селяни.

Но живота на провинциален едър земевладелец не му носи удовлетворение. Усилията да бъде съвестен господар се редуват с депресия и безреден живот. Неговите съседи са шокирани от неговия необуздан характер и маниери и го наричат "дивия Бисмарк". Наред с това Бисмарк чете книги по философия, немски и английски белетристи. През 1847 г. той се оженва за Йоханна Путкамер, от дълбоко религиозно аристократично семейство. Жената, която Бисмарк обича искрено и дълбоко през целия си живот, предизвиква неговото нравствено и религиозно прераждане. Той става солиден човек, изпълнен с чувство за дълг. Скоро след това започва и кариера, която в крайна сметка го отвежда на върха на националната и световната политика През 1847 г.

Бисмарк е избран в пруския ландтаг. Неговите политически възгледи са крайно едностранчиви и консервативни — той е краен монархист, вярващ в божественото право на владетелите, особено на Хоенцолернската династия, чисто основни стълбове са армията и Лутеранската църква. По време на революцията в германските земи през 1848-1849 г. Бисмарк застава твърдо зад крал Вилхелм IV и отхвърля конституционализма. Неговите изяви впечатляват правителствените кръгове. Бисмарк е назначен за посланик в съществуващата от 1815 г. Германска конфедерация във Франкфурт (1851 — 1859), където усвоява тънкостите на дипломатическото изкуство и избистря идеята си за единство на Германия под върховенството на Прусия. След това Бисмарк е акредитиран като посланик в Русия (1859 — 1862) и във Франция (1862), където спечелва доверието на един император — Александър I, и опознава слабостите на друг — Наполеон III. През 1862 г. Бисмарк е повикан в Берлин, за да оправи правителството и да преодолее конституционна криза във връзка с противопоставянето между новия крал Вилхелм I и доминиращия от либералите ландтаг по въпроса за военната реформа. Бисмарк като министър-президент продължава осъществяването на реформата, пренебрегвайки парламентарната опозиция, и събирането на средства по бюджета от предходната година. Бисмарк оправдава продължаването на военната реформа със знаменитата фраза, че „големите въпроси на деня се решават не с речи и гласуване на мнозинството, а с желязо и кръв“.

Едновременно с това Бисмарк проявява отзивчивост към исканията на работничеството — изучава неговия живот, познава много работници и предприемачи. Подобно на друг европейски консерватор — Дизраели, той предприема законодателни инициативи за подобряването на социалното състояние на германското работничество. Горчивият опит от революциите през 1848 — 1849 г. поражда у него особена философия, лаконизирана във фразата: „Господа, ако революцията е неизбежна, тогава трябва да я направим ние!“

Бисмарк смята, че външната политика трябва да се подчинява изцяло на държавния интерес, а не на индивидуален стремеж за власт и слава. Заедно с това външната политика трябва да се основава не на принципите на етиката, а на трезвия анализ на съотношението на силите. Бисмарк влиза в историята като най-ярък изразител на направлението на „реалната политика“ или „политиката на силата“ в международните отношения. В центъра на Бисмарковата политика стои обединяването на германските държави в единна и силна държава под върховенството на Прусия. През 1864 г. е направена първата стъпка в осъществяването на програмата на Бисмарк — засилената пруска армия и австрийските войски разгромяват Дания и отнемат от нея провинциите Шлезвиг и Холщайн. Възникналият между Прусия и Австрия конфликт за управлението им предизвиква през 1866 г. „седемседмичната война“. След разгрома на австрийците Бисмарк се противопоставя на желанието на пруския генералитет да унижи австрийците. Той смята, че Австрия не бива да се превръща в постоянен враг и действително през следващите десетилетия тя се превръща в постоянен съюзник. Към Прусия са присъединени херцогствата Шлезвиг, Холщайн, кралство ХанOVER, княжество Хесен, свободният град Франкфурт на Майн. Германската конфедерация е разпусната и заменена от Северогерманския съюз, включващ повечето северни и централни държави под върховенството на Прусия. Бисмарк става неин пръв канцлер.

Най-сетне Бисмарк решава да отстрани последното препятствие по пътя на обединението в лицето на Франция, към която гравитират южногерманските държави, нежелаещи да загубят своята самостоятелност. Чрез серия от умели маневри, като подкрепата на кандидатурата за овакантия испански трон на принц Леополд фон Хоенцолерн-Зигмаринген и редактиране от самия Бисмарк в оскърбителен дух на скандалната Емска депеша през юли 1870 г. Така той успява да предизвика френския

император Наполеон III да обяви война на Прусия. Безличният наследник на Наполеон, чието име само е императорско, заедно със своето обкръжение възнамерява да укрепи разклатения режим на Втората империя и използва повода да обяви война на Прусия. С изкусно дипломатическо коварство Бисмарк успява да накара френската страна да стане в очите на европейското обществено мнение агресор. Бисмарк успява да спечели на своя страна и южногерманските държави и обединените германски армии скоро минават в контраофанзива. Френските армии са разгромени и на 2 септември 1870 г. самият император капитулира при Седан. В Париж избухва въстание и е обявено създаването на Третата република.

След продължителна обсада на обстрелвания по настояване на Бисмарк Париж, когато поради глада парижани са изяли и котките, германските войски влизат за един ден във френската столица. Няма да е за последен път.

Следва една крайно провокативна церемония. На 19 януари 1871 г. в Огледалната зала на Версайския дворец е провъзгласено създаването на Германската империя под скиптъра на пруския крал Вилхелм I. Това е дебелашко предизвикателство към френската чест и демонстративна претенция за европейско господство. Тук Бисмарк изменя на чувството си за пропорция.

Според новата германска конституция пруският министър-председател става автоматически канцлер на Германия, което означава преобладаването на Прусия в новата обединена германска държава, чийто император е пруският крал Вилхелм I. На Франция е наложен тежкият Франкфуртски мир от 10.V.1871 г. (загуба на областите Елзас и част от Лорен, изплащане на контрибуция от 5 млрд. златни франка). Безсмисленото и нагло национално унижение, на което прусаците подлагат Франция, предизвиква трайно напрежение във френско-германските отношения и постоянна заплаха от нова война.

През следващите 20 години историята на Втория германски райх е свързана с дейността на имперския канцлер Бисмарк. През първото десетилетие на обединена Германия той изгражда нейната федерална структура — единна законова система, обща администрация, транспорт — национализирани железници. Той последователно налага пруската хегемония в империята. В началото на 60-те години повежда т.нар. „културна борба" срещу политическото влияние на католицизма — премахнат е религиозният контрол върху образованието, забранен е йезуитският орден, въведен е граждански брак. Но като цяло „културната борба" не ограничава влиянието на политическия католицизъм и много от законите на Бисмарк са по-късно отменени.

В крайна сметка не успяват да постигнат своята цел и извънредните закони на Бисмарк срещу социалистите. От 1878 г. тези мерки, забраняващи всякаква дейност и пропаганда на Социалдемократическата партия, са неколккратно потвърдени. Но това не слага край на нейната популярност и разрастване — след нейното легализиране през 1890 г. тя става водеща политическа партия. И за дълго време една от най-големите в Европа.

Заедно с това Бисмарк става пионер на държавната политика за социална сигурност — още през 1873 г. в Германия са въведени пенсии по старост, социални застраховки.

Основна линия в неговата политика е осигуряването на господстващо положение на Германия в европейската политика. Но поетапно и не с крайности. Заедно с това той не е склонен да преувеличава потенциалите ресурси на страната и се стреми да предотврати коалирането на търсещата реванш Франция с някоя от европейските велики сили. Неговият „кошмар от коалиции" изглежда толкова мъдър, ако проследим съдбата на Германия в бъдещите световни войни.

През 1873 г. е сключен Съюзът на тримата императори — включващ Германия, Русия и Австро-Унгария. Председателството на Берлинския конгрес през юли 1878 г. увеличава престижа на Германия и на самия райхсканцлер. Известен е неговият презрителен израз, че съдбата на конекрадците от Долния Дунав не заслужава костите на един померански гренадир. Но според редица изследователи Източният въпрос заема трайно място в неговите външнополитически концепции. Той твърди, че огънят на Балканите трябва да се раздухва целенасочено и изкуствено, за да може Германия да сгрее ръцете си на него.

В края на 1875 и началото на 1876 г. Бисмарк е първият държавник, който открито лансира идеята за възможна подялба на Османската империя, при която Русия да вземе Бесарабия, а Австро-Унгария — Босна и Херцеговина. Голямата балканска криза 1875—1878 г. му предоставя отлична възможност за изкусната игра на „честен посредник“. На 19 февруари 1878 г. Бисмарк излага пред Райхстага становището на Германия по балканската политическа динамика. Той декларира безразличието на Германия към териториалните промени в източната част на Балканския полуостров. Но именно с това безразличие настъпва неговият час. Бисмарк вече е успял да вкара Русия във война с Турция, уплашил е едновременно Австро-Унгария и Русия

Бисмарк е поканен за посредничество с цел избягване на европейска криза от Русия и Англия. Той проявява изкусни маневри, при които поддържа ту Русия (по негово застъпничество Софийският санджак остава в пределите на княжеството), ту нейния главен противник Англия, която цели възможно най-голямото ограничаване на бъдещата славянска държава. Решаваща е намесата на канцлера, при която Варна остава също в пределите на България. Това до голяма степен обезсмисля самото съществуване на Източна Румелия и улеснява последвалото съединение. Така Бисмарк огорчава всички и удовлетворява всички. Той започва да плете система военни съюзи и коалиции за взаимната неутрализация на европейските сили. Тя се нарича „Бисмаркова“ и практически съществува до началото на XX век. Именно тази система подготвя господството на Германия в Европа и нейния скок като световна сила.

През 1879 г. е сключен таен австро-германски съюз, но въпреки това Бисмарк продължава да запазва видимо добри отношения с Русия и през следващото десетилетие (договорът от 1887 г. за неутралитет между Германия и Русия, т.нар. "договор за презастраховка"). Но когато трябваше да „избира“ между Русия и Австро-Унгария, Бисмарк винаги предпочиташе втората.

През 1884 г. Бисмарк неохотно поема пътя на колониалната експанзия — на картата на Африка се появяват Германска Югоизточна Африка и Германска Югозападна Африка. По-късно към тях са присъединени Того и Камерун.

В края на 80-те години на XIX век кариерата на „железния канцлер“ върви към залез. Новият император Вилхелм II се стреми да се отърве от своя "ментор". На 18 март 1890 г. завършва "ерата Бисмарк" в германската и световната политика. Когато Бисмарк за пореден път демонстративно подава оставка, този път Вилхелм II внезапно я приема.

След оставката бившият канцлер се оттегля в имението си Фридрихсруе в кръга на своето семейство. Смъртта на съпругата му Йоханна е голямо сътресение за него. Последните години от живота му са посветени на редактирането на неговите спомени „Мисли и размисли“, които имат повече политически характер, а не толкова стремеж да блесне историческата истина. От есента на 1897 г. Бисмарк може да се движи само с инвалидна количка.

На 31.VI.1898 г. Бисмарк умира. На надгробния му паметник във Фридрихсруе е издълбан надпис, съчинен от него самия: „Княз Ото фон Бисмарк, верен немски слуга на император Вилхелм I“.

Бисмарк оставя в наследство единната Германска империя, която се готви за скок към световно господство. Това намерение не е предвидено от канцлера, който до края на живота си смята, че войната през 1871 г. би трябвало да бъде последната война за германците. Другото виждане в насоките на германската история води до равносметката, че това, което той е спечелил през XIX век, е загубено през XX. Неговият израз, че германците се страхуват само от Бога и от никого друго на света, би трябвало да се продължи, че германците трябва да бъдат предпазливи и в изблиците на своя неконтролен експанзионизъм. В този смисъл можем да твърдим, че той остави много на обединена Германия — териториално и институционно единство, общо чувство за съпричастност, законодателно творчество, социален мир, национална чест, договорни гаранции за сигурността на държавата.

Но той не успя да насади най-важното от своето политическо наследство — поетапност, предпазливост, разбиране на факторите и балансите в световната политика, разум и реалност. Той не успя да утвърди традиция в психологията на германското политическо мислене, което струваше толкова много на самите германци. Не може да има справедлива цел, която да бъде реализирана с бруталности и агресии.

Дали можем тогава да характеризираме стойностите на неговото място в европейската история с парадокса, че той беше велик във времето си, но провалил се в перспектива политик и държавник? Но перспективата бе кратка като време, макар и убийствена като прояви. Защото утешителна реабилитация на тази несправедлива присъда наблюдаваме в днешното влияние на истински нова Германия. Тя намери сили сама да отхвърли пороците от мъчителното минало, защото вече бе разбрала неговите закъснели, но всевечни съвети, предупреждения и послания. Граф Ото фон Бисмарк вгради най-дефицитната добродетел в германския национален манталитет — чувство за равновесие и разбиране на другите.

Днес този негов принцип, възобновен и приложен на практика, генерира значимостта на Германия и нейния възврънат морален престиж. Като пенсионер веднъж Бисмарк се разхождал по кейовете на Хамбургското пристанище. Разглеждайки огромните презокеански кораби, той промълвил: "Да, това е един друг свят!" Но това е вярно само в технологията. Светът на Бисмарк си остава същият в историята на Германия и в историята на Европа.